

Anna Czajka

<http://orcid.org/0000-0003-4407-3028>

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

a.czajka-cunico@uksw.edu.pl

DOI: 10.35765/pk.2023.410202.12

Uobecnianie myśli i kultury polskiej w Europie na przykładzie „Biblioteki Kultury Polskiej”

STRESZCZENIE

Tekst przedstawia zadania i uwarunkowania uobecniania myśli i kultury polskiej na przykładzie doświadczeń w realizacji projektu „Biblioteka Kultury Polskiej” (2014–2020). Zawiera prezentację poszczególnych tomów „Biblioteki” (Kłoskowska, Białostocki, Ossowska, Strożewski...) w ich aspektach translatorskim, historii i komunikacji kultur i ich humanistyki. Podsumowuje rezultaty i doświadczenia pierwszej edycji projektu i kreśli zadania na czas pandemii i czas wojny. Zawiera rozważania na temat wydobywania w przekładach międzykulturowych wspólnego zasilanego różnymi tradycjami horyzontu *Humanum* jako podstawy pokoju.

SŁOWA KLUCZE: niezbywalność troski o *Humanum*,
przekład międzykulturowy, dialog międzykulturowy
i interdyscyplinarny, komunikacja między
humanistykami w Europie i na świecie

ABSTRACT

Making Polish Thought and Culture Present in Europe. The Example of *Biblioteka Kultury Polskiej*

The text presents the tasks and conditions of making Polish thought and culture present on the example of the implementation of *Biblioteka Kultury Polskiej* [Library of Polish Culture] project (2014–2020). It includes a presentation of the individual volumes of *Biblioteka* (Kłoskowska, Białostocki, Ossowska, Strożewski...) in their translational aspects, history and communication of cultures and their humanities. It summarizes the results and experiences of the first edition and chalks out tasks for the post-pandemic and wartime period. It includes considerations on bringing out in cross-cultural translations the shared horizon of the *Humanum*.

KEYWORDS: inalienability of concern for the *Humanum*, intercultural translation, intercultural and interdisciplinary dialogue, communication between humanities in Europe and the world

Sugerowane cytowanie: Czajka, A. (2023). Uobecnienie myśli i kultury polskiej w Europie na przykładzie Biblioteki Kultury Polskiej. © *Perspektywy Kultury*, 2/2(41), ss. 165–179. DOI: 10.35765/pk.2023.410202.12

Nadesłano: 31.01.2023

Zaakceptowano: 31.05.2023

O „Bibliotece Kultury Polskiej”, prezentującej wybitne i wpływowe dzieła humanistyki polskiej w wydaniu włoskim, pisałam już w trakcie jej powstawania i w podsumowaniu jej pierwszej edycji w 2020 r. (Czajka, 2020)¹. Dziś, w wielce zmienionej rzeczywistości, podejmuję próbę spojrzenia na motywacje jej tworzenia i towarzyszące mu zamysły, a także osiągnięte i niezamierzone efekty z uaktualnionej perspektywy, by je poddać pod dyskusję, potwierdzić lub zmodyfikować.

„Biblioteka Kultury Polskiej” pod moim kierownictwem tworzona była od 2007 do 2020 r., główny okres pracy nad nią od 2014 do 2017 r. (publikacje w wydawnictwie Mimesis w Mediolanie) objęty był finansowaniem z grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. W „Bibliotece” ukazały się tomy przedstawiające osiągnięcia humanistyki polskiej różnych szkół, orientacji i okresów, które intensywnie, jak można było uznać, zasilają nauki humanistyczne i kulturę w Polsce i posiadały wyjątkowy potencjał oddziaływania poza jej granicami.

Przekłady poszczególnych dzieł zaopatrzone zostały przypisami oraz wstępami lub posłowiami badaczy polskich i włoskich.

Prezentacja tomów „Biblioteki”

W Bibliotece znalazły się następujące tomy:

Tom *Kultury narodowe u korzeni* (Kłoskowska, 2007)², opatrzony *Prezentacją* Zygmunta Baumana i *Listem* Karla Dedeciusa, przedstawiał koncepcję narodu wypracowaną w warsztatach polskich wielodyscyplinarnych *cultural studies*, tworzonych przez badaczy takich jak Bronisław Malinowski, Florian Znaniński, Stanisław Ossowski, Józef Chałasiński. Kulturalistyczna koncepcja narodu Kłoskowskiej, jej dynamiczne i wielowymiarowe ujęcie kultury wraz z takimi elementami jak interdyscyplinarne pojęcie pogranicza, otwartego i opartego na pierwiastkach autotelicznych kanonu kulturowego, poliwalencji kulturowej, wydają się najadekwatniej na tle badań europejskich uchwytywać i rozwiązywać współczesne sytuacje wielo- i międzykulturowości, o czym świadczy obecność tej pozycji w sylabusach przedmiotów humanistycznych uczelni włoskich i w bibliografiach przedmiotu. Tom Kłoskowskiej nie tylko dostarczył podstaw i narządzi badaniom międzykulturowości, ale też odsłonił słabo znaną

1 Zob. także Biblioteka Kultury Polskiej <https://wnh.uksw.edu.pl/node/1964> oraz <https://www.mimesisedizioni.it/catalogo/collana/467>, [www.czajkacunico.pl/Biblioteka Kultury Polskiej](http://www.czajkacunico.pl/Biblioteka_Kultury_Polskiej). Zob. Biblioteka Kultury Polskiej (2018), oraz *In search of the European identity* (2008).

2 Recenzje i nawiązania w publikacjach: Tarkowska, 2007; Kaczyński, 2008; Colelli, 2016.

poza krajem dynamikę rozwojową naszych studiów kulturowych (nawiasem mówiąc, zapomnianych również w Polsce).

Drugi tom „Biblioteki”, *Il cavaliere polacco e altri studi di storia dell’arte e di iconologia*³ (Białostocki, 2015), stanowił wybór studiów polskiego historyka sztuki i jej propagatora, muzealnika, kuratora wystaw i humanisty, Jana Białostockiego, rozpoznawalnego we Włoszech i innych krajach świata na podstawie swoich poszczególnych osiągnięć, ale niedostępnego dla badań z powodu braku reprezentatywnego zestawu jego pism w którymś z języków światowych. W tomie znalazły się zarówno teksty pozwalające na rekonstrukcję oryginalnej koncepcji obrazu Białostockiego, formującej się w dyskusji z różnymi ośrodkami badawczymi w USA i Europie, analizy i interpretacje dzieł sztuki północnoeuropejskiej (Białostocki był we Włoszech wysoko ceniony jako jej znawca), dzieł sztuki włoskiej, a także dzieł Europy Wschodniej, w tym przede wszystkim dzieł polskich, wprowadzając w pole uwagi czytelnika włoskiego elementy ikonosfery prawie mu dotąd nieznanej (pochodzącej z malarstwa np. Juliana Fałata, Aleksandra Gierymskiego, Jacka Malczewskiego). W rekonstrukcji życiorysu Białostockiego dokonanej przez autora *Wstępu*, jednego z najwyższej cenionych dziś we Włoszech historyków sztuki, Lauro Magnanigo, we współpracy i po długich rozmowach ze mną i w gronie swoich współpracowników, włoskich i polskich i kolegów, podkreślono wielowątkowość działalności badacza polskiego, jego losy wojenne, własną jego twórczość artystyczną, działalność muzealniczą, zwłaszcza w czasie odbudowy Polski, działalność pedagogiczną i popularyzatorską, międzynarodową, tworzenie świetnie współdziałających zespołów badawczych, dbałość o dobre w nich i w środowisku koleżeńskim relacje, słowem rzadko dziś spotykaną postawę humanisty, który dramatom historii i współczesności przeciwstawił – „jasną figurę kultury” (Białostocki, 2015, s. 17).

Kolejny tom „Biblioteki” przedstawił wybór pism polskiego filozofa i krytyka kultury, Stanisława Brzozowskiego (Brzozowski, 2016), i stanowi pierwszy przekład na język obcy esejów tego autora⁴. Brzozowski jest autorem o wyjątkowo głębokim wpływie na kulturę polską, a zarazem twórcą o formacie europejskim i światowym, podejmującym zarówno problemy arcypolskie, jak i problemy świata w ich nieodzownym sprzężeniu. Jest autorem zorientowanym w całej współczesnej mu produkcji humanistycznej i literackiej powstającej w kulturze (europejskiej), w jakimkolwiek bądź języku. Jest filozofem kultury o formacie światowym, w pełni godnym pozycji, którą zajmowali współcześni mu przedstawiciele filozofii włoskiej czy niemieckiej *Kulturphilosophie*. Podkreśla zasadnicze znaczenie kultury (*Już*

3 Recenzja: Aikema, 2019.

4 Recenzje, nawiązania: Ciccarini, 2017; Herlth i Swiderski, 2019.

idzie czas, gdy kwestie (...) kultury będą najważniejszymi, Brzozowski, 2016, s. 36). Przedstawia cenną dla badań międzykulturowych i dialogu – a także dla zamysłu „Biblioteki” – koncepcję „kultur cząstkowych”, ograniczonych do kontekstów narodowych czy geopolitycznych, a predysponowanych do interakcji z innymi, w której dopiero może powstawać „kultura całkowita”. Gerardo Cunico, filozof włoski i badacz filozofii niemieckiej, autor *Posłowie* do tomu „z punktu widzenia czytelnika włoskiego”, dostrzega w rozważaniach Brzozowskiego ważną konstatację: niemożliwości „myśli i czynu, której brakowałoby wymiaru horyzontu ostatecznego, celu, najwyższego wspólnego dobra do zrealizowania w wykraczaniu poza tymczasową teraźniejszość albo za jej pośrednictwem” (Brzozowski, 2016, s. 207). W zawartych w tomie tekstach Brzozowskiego, zdumiewających niekiedy swoją różnorodnością, można rozpoznać kształtowanie się odpowiadającego wymogom współczesności postępowania humanistycznego o charakterze poszukującym, dialogicznym, wieloperspektywicznym, łączącym wielodyskursywność z poetyckością wypowiedzi, odpowiadającym niegotowości myślenia i świata. To postępowanie bezcenne, antidotum na zanikanie swobodnego poszukiwania prawdy pod naporem gotowych schematów, przeciwdziałające podziałom dyscyplinarnym w humanistyce, które ją unieruchamiają i czynią bezradną wobec pojawiających się nowych problematykacji. Refleksja nad tekstami Brzozowskiego pozwala wnikać w puls polskości, odziedziczony jako jej żywa tradycja i dalej zasilający różne jej odmiany, a także ich krytykę i nowe syntezę. Refleksja nad tekstami tomu pozwala wreszcie na docenienie owocności postawy, łączącej przekaz tradycji z projektem kultury narodowej realizującej się w pełni się w przenikaniu się z kulturą światową.

Czwarty tom „Biblioteki” o tytule *Intorno al bello* to wybór pism Władysława Stróżewskiego (Stróżewski, 2017)⁵, autora łączącego w swoich pracach orientację platońską, tomistyczną, silnie obecną na polskich uniwersytetach katolickich, z dorobkiem szkoły analitycznej, fenomenologii Romana Ingardena, badaniami nad sztuką i estetyką Władysława Tatarkiewicza. Również prace w tym tomie mają charakter dialogiczny, stanowiąc rezultat „dialogu między filozofiami”, oddalonymi od siebie w czasie i w podstawowych założeniach. Swoje dialogiczne metodycznie postępowanie Stróżewski kieruje ku zagadnieniu piękna, ku polu uprzywilejowanemu w komunikacji między kulturami, z racji na roszczenie piękna do uniwersalności, ku polu, w którym przekaz z jednego kontekstu kulturowego do drugiego polega na wzajemnym udzielaniu sobie, za pośrednictwem pięknych form – wolności. Piękno bowiem jest „kształtem miłości” (Norwid), a ta „nie sprawuje władzy, nie podporządkowuje” (Goethe), natomiast – pobudza doskonalące kształtowanie się. W tomie zawarte zostały, na potwierdzenie powyższych

5 Recenzja: Trupia, 2017.

założeń dotyczących komunikacji estetycznej, błyskotliwe interpretacje najgłębiej polskich (a zarazem światowych) utworów: *Vademecum* Cypriana Norwida (w pierwszych przekładach na polski przygotowanych dla tej publikacji) i *Preludiów* Fryderyka Chopina.

Tom prac Marii Ossowskiej *Norme morali* (Ossowska, 2017) przedstawił powstałą na przecięciu różnych wpływów kulturowych i w środowisku polskim, opartą na wielodyscyplinarnych założeniach dalekowzroczą i odważną próbę – podjętą przez kobietę (a silna obecność kobiet w humanistyce polskiej odróżnia ją od włoskiej) – opisanie i usystematyzowanie norm moralnych i cnót w dzisiejszym wielokulturowym świecie. Tom i komentarz do niego umożliwiają porównania rozwoju myśli etycznej w Polsce, we Włoszech i na świecie.

Pierwszą edycję „Biblioteki” zwieńczyła międzynarodowa konferencja naukowa „Cento anni di filosofia e cultura polacca / Sto lat myśli i kultury polskiej”, zorganizowana w ramach umowy bilateralnej UKSW-Uniwersytet w Genui, która odbyła się 23 maja 2018 r. w Genui. Po raz pierwszy bodaj na konferencji tej, w sposób tak kompetentny i z tak żywym zainteresowaniem, badacze włoscy i uczestnicy obrad dyskutowali na tematy stawiane przez humanistykę polską. W konferencji otwartej przez Rektora Uniwersytetu w Genui wzięli udział m.in. Lauro Magnani, Gerardo Cunico, Oskar Meo, Angelo Campodonico, Michele Marsonet z Uniwersytetu w Genui, Krystyna Jaworska z Uniwersytetu w Turynie, Angela Ales Bello z Uniwersytetu Laterańskiego w Rzymie, Francesco Coniglione z Uniwersytetu w Catanii, Alberto Pirni ze Scuola Superiore Sant’Anna w Pizie⁶.

Po konferencji ukazał się tom *Cento anni di filosofia e cultura polacca / Sto lat myśli i kultury polskiej* pod redakcją Anny Czajki, Gerardo Cunico i Elisabetty Colagrossi (Czajka, Cunico i Colagrossi, 2020)⁷, oparty na zaprezentowanych w jej trakcie wystąpieniach i głosach na temat tomów „Biblioteki” (dzieł Jana Białostockiego, Stanisława Brzozowskiego, Władysława Stróżewskiego i Marii Ossowskiej) oraz pracach zainspirowanych „Biblioteką”, poświęconych filozofii i kulturze polskiej (a więc m.in. koncepcjom Ludwika Flecka, kwestiom wielogłosowej pamięci kulturowej, tematom z zakresu historii humanistyki polskiej, we Włoszech i w Europie nieznanym). W końcowej części wprowadzenia do tomu podjęta została próba zarysowania myślenia międzykulturowego polsko-włoskiego o momentach wzbogacenia wynikającego z namysłu

6 Materiały z tej konferencji dostępne są pod linkiem: http://filosofia.dafist.unige.it/?page_id=1191 (dostęp: 20.02.2023).

7 Recenzje: Cento anni 2021, <https://www.polacywewloszech.com/2020/12/23/cento-anni-di-filosofia-e-di-cultura-polacca-in-italia>, Bassan, 2021, <https://plitonline.it/2021/plit-12-2021-244-247-fiorella-bassan, Vescovelli, 2021/2022>.

dialogicznego nad wpływowymi dyskursami obydwu kultur, myślenia, które nie tylko przewycięża niewiedzę i stereotypy, ale jest, przez dostęp do poszerzonego dorobku zróżnicowanej, lecz wspólnej kultury, ulepszonym wehikułem podmiotowości ludzkiej.

Pierwsza edycja. Program i rezultaty

Przygotowywaniu poszczególnych tomów „Biblioteki” towarzyszyły spotkania osób opracowujących je oraz konferencje, na których problemy tego przekładu międzykulturowego konsultowane były z badaczami, studentami, czytelnikami. Konferencje te odbywały się pod wspólnym tytułem „Polskość w świecie. Colloquia Biblioteki Polskiej we Włoszech”. Pierwszą z nich była konferencja międzynarodowa „Colloquia Biblioteki Kultury Polskiej we Włoszech” *Polskość w świecie I: Stanisław Brzozowski*, towarzysząca wydaniu włoskiemu prac Stanisława Brzozowskiego, która odbyła się 3 czerwca 2017 r. na UKSW w Warszawie i w której udział wzięli badacze dzieła Brzozowskiego polscy (Andrzej Walicki, Stanisław Pieróg, Maciej Urbanowski) i zagraniczni (Gerardo Cunico, Jens Herlth) oraz młodszy i bardziej doświadczony pracownicy Wydziału Nauk Humanistycznych UKSW. Konferencja międzynarodowa „Colloquia Biblioteki Kultury Polskiej we Włoszech”, *Polskość w świecie II: Jan Białostocki*, poświęcona wydaniu włoskiemu pism Jana Białostockiego, odbyła się 19 września 2017 r. na UKSW w Warszawie, a wzięli w niej udział uczniowie autora, J. Chrościcki, S. Michalski (Tybinga) oraz badacze zagraniczni, L. Magnani (Genua), A. Nakov (Paryż), J. Grabski (Wiedeń) i in.⁸ Konferencja „Cento anni di filosofia e di cultura polacca in Italia”, o której była mowa wyżej, podsumowała wszystkie ją poprzedzające.

Rezultaty prac przygotowawczych i konferencji miały być przedstawione w miniserii „Colloquia Biblioteki Kultury Polskiej”, w której wszelako ukazał się tylko jeden tom: *Polskość w świecie. Stanisław Brzozowski*, red. nauk. Anna Czajka, Dorota Dąbrowska, Magdalena Woźniewska-Działak, Warszawa 2018 (Czajka, Dąbrowska i Woźniewska-Działak, 2018).

Poszczególne tomy „Biblioteki Kultury Polskiej” były prezentowane we Włoszech i w Polsce:

Tom Jan Białostocki, *Il cavaliere polacco e altri saggi di storia dell'arte e di iconologia* a cura di Anna Czajka, prefazione di Lauro Magnani, prezentowany był w Stacji Naukowej AN w Rzymie 17 listopada 2015 r. Książkę przedstawiali Claudia Cieri Via (La Sapienza Università di Roma), Lauro

8 Materiały z tej konferencji udostępnione są pod adresem: <https://www.youtube.com/watch?v=XejTujDbZg4> (dostęp: 27.05.2023).

Magnani (Università di Genova). Ten sam tom był tematem dyskusji w Genui 18 marca 2016 r. w Palazzo Reale z udziałem prof. Lauro Magnanigo i Gianni Carlo Sciolla oraz doktorantów Szkoły Humanistycznej, a także w PEN Clubie warszawskim 24 października 2016 r. z udziałem profesorów Marii Poprzęckiej, Juliusza Chrościckiego, Piotra Skubiszewskiego, Antoniego Ziemby.

Tom *Intorno al bello* Władysława Stróżewskiego i cała seria prezentowane były w Międzynarodowym Centrum Kultury w Krakowie 29 stycznia 2018 r.

12 lutego 2019 r. autorka tego tekstu wygłosiła na Uniwersytecie w Turynie wykład *La Biblioteca di Cultura Polacca. Scopi, esperienze e problemi di traduzione*.

„Biblioteka” w ocenie jej realizatorki nie spełniła wszystkich związanych z nią nadziei i nie uzyskała efektów, przede wszystkim na polu akademickim i w sytuacji *cultural turn*, w której studia literatury wymagają podejścia kulturowego, a nawet międzykulturowego. „Biblioteka” mogłaby się stać wehikułem studiów kultury polskiej (w pojedynczych przypadkach tak się istotnie dzieje).

Wszelako: tomy „Biblioteki” znajdują się w ok. 50 bibliotekach włoskich i są włączone do lektur akademickich w ramach wykładów i seminariów, w tym doktoranckich (głównie Kłoskowska i Białostocki), co wydaje się wysoce skutecznym środkiem upowszechniania. Białostocki stał się przedmiotem i punktem odniesienia prac magisterskich i doktorskich. Wydanie włoskie Kłoskowskiej zostało wyróżnione na Konkursie Eseistyki Międzynarodowej „Salvatore Valitutti” w Salerno w 2008 r. Rezultatem wydania pism Jana Białostockiego jest tom Gianni Carlo Sciolla, *Jan Białostocki: un metodo iconologico* z 2016 r. Ukazało się kilka recenzji (wymieniam najważniejsze) i dość liczne są cytowania. Nazwiska autorów polskich zaczynają być znane i coraz rzadziej są przekręcane.

„Biblioteka” w momencie swej inauguracji stawiała przed sobą zadania, które sformułowano następująco (przytaczam najważniejsze):

- udostępnienie czytelnikom włoskim wybitnych tekstów polskich nauk humanistycznych o pewnej znaczącej historii oddziaływania (*Wirkungsgeschichte*) w kulturze polskiej i zawierających w sobie odpowiedzi na pytania pojawiające się w kontekście włoskim, tekstów dotąd nieobecnych i nieoddziałujących w kanonie europejskim i światowym;
- wprowadzenie przekładów tekstów do odbioru we Włoszech przez zaopatrzenie ich w przedmowy, posłowania, komentarze i przypisy sporządzane przez badaczy polskich i włoskich i odsłanianie w tym ustanowieniu perspektywy odbioru potencjału uniwersalizującego przekładanych tekstów;

- odkrywanie różnorodnych form wiedzy, rekonstrukcja różnych ich kontekstów i dróg powstawania, ustalanie konkretnych punktów zwrotnych w rozwoju kultur, a także wspólnych, dotąd nieznanymi liniami rozwoju kulturowych, odkrywanie nowych relacji interdyscyplinarnych;
- wprowadzanie do nauk humanistycznych podejścia międzykulturowego opartego konkretnie na doświadczeniach kulturowych polsko-włoskich. Wiedza humanistyczna nie może w globalnym i wielokulturowym świecie – aby uniknąć zarzutu regionalizmu i przemocy symbolicznej – opierać się na dorobku jednej tylko lub niewielu kultur, lecz powinna stanowić rezultat nieustannej konfrontacji i otwierać dostęp do wspólnego dziedzictwa ludzi jako rezerwuaru mądrości, wartości, modeli, obrazów;
- tworzenie sieci relacji akademickich w naukach humanistycznych, którym powierzano by zadanie wskazywania sposobów i finalności wspólnego życia na świecie;
- podkreślanie znaczenia pracy na polu kultury, które nie jest obszarem ideologii, rynku i konsumpcjonizmu, lecz poszukiwania *Humanum*, bez którego to poszukiwania i jego rezultatów wszelka działalność techniczna, ekonomiczna, logistyczna pozostaje bezgłowa;
- przesunięcie ciężaru działań ludzkich na to właśnie pole kultur i przydzielenie im zadania poszerzania wiedzy o różnych rzeczywistościach, pogłębiania wzajemnego rozumienia się, komunikowania i wspólnego działania na rzecz wspólnych celów oraz w opozycji do działań i przedsięwzięć opartych na przemocy, które z punktu widzenia humanistyki są absurdalne.

Kultura i komunikacja międzykulturowa w czasach pandemii i wojny

W czasie po zakończeniu pierwszej edycji „Biblioteki” rzeczywistość współczesna skonfrontowana została z doświadczeniami, które powinny radykalnie wyostrzyć jej samoświadomość. Okres pandemii uwydatnił niezbywalność jedności gatunku ludzkiego, konieczność mobilizacji, wymiany i koncentracji wszystkich ludzkich możliwości, tak aby mogły służyć wszystkim, bo „nikt nie ratuje się sam” (Franciszek, 2020). Dziś znajdujemy się w przerażającej sytuacji wojny, która grozi albo totalną katastrofą, albo permanentną reprodukcją działań i postaw agresywnych, gwałtownych i destrukcyjnych – utrwalonego piekła. Rzeczywistości, w której brak miejsca na *Humanum*, na życie w jego immanentnym

samookreślanii się i dążeniu ku spełnieniu. A jest ono główną troską kultury i to kultura musi stawić czoła wojnie i niszczeniu, bo tylko za jej sprawą, przez jej zintensyfikowaną pielęgnację mogą być one przezwyciężone: pokój może być osiągnięty tylko przez kulturę i kultury⁹. Tymczasem kultura, jak już powiedziano, jest w głównym swym znaczeniu zmarginalizowana, przekształcona w co najwyżej obszar ideologii lub zarządzania rynkowego, tak aby zapewniała konsumentów, a także poddana globalizującym prawom rynku mediów, modyfikowana w „dziki”, niereflektowany sposób przez techniki cyfrowe.

Humanum określane w kulturach i stanowiące o nich (a i o przetrwaniu wszystkich wbrew destrukcji) nie jest nigdy statyczne, lecz jest zadaniem stale się odnawiającym, spełniającym się świadomie i w poczuciu wolności i odpowiedzialności w wymiarze jednostkowym i wspólnocie z innymi (grupowej, narodowej i uniwersalnej), w sprzężeniu perspektywy współczesnej i historycznej i aktualizującym się w działaniu – dziś zawiera w sobie także sprzężenie ze światem przyrody. *Humanum* jest dobrem podzielnym, intensyfikującym się w przekazie, zobowiązującym do solidarności – jest gwarantem wspólnego przeciwstawiania się podziałom, instrumentalizacji, wszelkiego rodzaju niewolnienia i gwarantem nakierowania ku wspólnym ludzkim celom.

O ile w przeszłości kultury często pełniły funkcję „szańców”, broniących przed agresją z zewnątrz, o tyle dziś nacisk w ich ujęciu kładzie się na ich określenie jako spotkania (Cywiński, 2013; Franciszek, 2020, art. 32, 150), jako miejsca określenia w dialogu wewnętrznym podmiotowości wspólnotowej (narodowej) implikujące dokonujące się w dialogu międzykulturowym określenie podmiotowości (zawierającej aspekt relacji z przyrodą) całej ludzkości. Komunikacja między kulturami i komunikowalność są bodźcem do solidarności i przyjaźni społecznej między wspólnotami, których współzycie we wspólnym horyzoncie *Humanum* – tak słabo, niestety, jak dotąd odmalowywanym ideami, rozwiązaniami, wyobrażeniami, jak byśmy mogli rozważać tylko i wyobrażać sobie zło – „odbiera tlen” destrukcji i stanowi gwarancję pokoju rozumianego nie tylko jako zaniechanie agresji czy równowaga przeciwnych sobie sił albo dominacja despotów, lecz jako *tranquilla libertas* (Cyceron) czy też „opierowanie sprawiedliwości” (Jan XXIII).

Określanie *Humanum* w kulturach w nieodzownym dla ich istnienia dialogu pokrewne jest nakierowaniu ku Najwyższemu Dobru i odbywa

9 Zob. m.in. *Dialog między kulturami drogą do cywilizacji miłości i pokoju. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2001 roku*. Pozyskano z: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/dzien_pokoju_01012001.html (dostęp: 09.02.2023).

się tradycyjnie na gruncie filozofii, utrzymując otwartą konwersację z dyskursami naukowymi (dziś wchodzą w ich zakres stanowiące szczególnie wyzwanie sztuczna inteligencja z jej konceptami *post-* i *transhumanum*). „Pamiętanie o człowieczeństwie”¹⁰, ratując ludzkość w historii w obliczu najgłębszych jej kryzysów, pamiętanie o tym, co najlepsze¹¹, a czego nigdy jeszcze nie udało się osiągnąć, czego wciąż poszukujemy, a co przypomina o sobie w niepokojącym pytaniu: „dlaczego?”¹¹, wciąż na nowo napędzającym poszukiwanie, chroni przed popadnięciem w bezwład, poddaniem się przemocy, wojnie, znieczuleniu umysłu, stępieniu wrażliwości, depresją. Otwiera pole nie tylko krytyki i demaskowania zjawisk i działań sprzecznych z rozumem lub ukrytych, ale i projektowania myślenia i działania w odniesieniu do odsłanianego wspólnego horyzontu sensu (Cunico, 2022). Przy czym filozofowanie, myślenie, musi dziś ze względu na zróżnicowaną wewnątrznie jedność gatunku ludzkiego uwzględniać różne swoje tradycje, różnorodne nawet w samej Europie lub różnorodnie rozdysponowane, i poza nią, i w tej wielości perspektyw ujmujących Dobro. Z poszczególnych tradycji i dorobków kulturowych powinno wyłaniać te elementy, które jak najwięcej mogą wnieść do życia wspólnoty. Tak się działo chociażby w polskich badaniach myśli pozaeuropejskiej (Czajka, 2022) i za sprawą zawartego w myśli polskiej potencjału międzykulturowego (Czajka, 2023).

Pytanie o *Humanum* (implikujące interkoneksję ze światem przyrody) stanowi *constituens* wszystkich humanistyki, które dziś wszakże bardzo się od niego oddaliły. Odsunięte zostały na margines, uznane za bezużyteczne, podporządkowane doraźnym potrzebom ideologicznym, rynkowym, a w strukturach swych podzielone, poszatowane wręcz, przesadnie zescientyzowane, usztywniane proceduralnością, pozbawione wewnętrznych relacji, mimo formalnych interpelacji o interdyscyplinarność. Produktowność humanistyki tłumiona jest narzucanymi ewaluacjami o kryteriach jej obcych, opartych na wydajności rynkowej i medialnej performatywności. Wylimitowane zostały postaci twórcze, osobowości, postaci przewodnie, „wszechpodejrzliwość” podważyła dawne kryteria autorytetów. Zastąpiono je liczbami cytowań i wyświetleń, liczbą sprzedanych egzemplarzy albo VIP-ami, budującymi swoje stanowiska naukowymi „szokami” albo podręcznikami obiecującymi powierzchowne powodzenie.

10 Przytaczamy tu słowa Manifestu Russella-Einsteina, sygnowane także przez Józefa Rotblata, fizyka, a potem działacza na rzecz pokoju, przestrzegającego przed rozwojem nauki i techniki bez świadomości ludzkich celów – *Remember your humanit, forget the rest.*

11 *Vergiss das Beste nicht*, zwrot cytowany często przez filozofa Ernsta Blocha jako przykład pytania podstawowego, pochodzący od poety i filozofa romantyzmu niemieckiego Georga Friedricha Philippa von Hardenberga (Novalisa) sformułowany w jego utworze *Heinrich von Ofterdingen* (1801–1802).

Zniknęły też środowiska twórcze, konteksty sprzyjające zgłębianiu spraw ludzkich (Kramer, 2021). Nie nastąpił oczekiwany i ułatwiony technicznie rozwój wymiany między humanistykami różnych kręgów kulturowych, które pozostają odgródzone od siebie, i albo oddzielnie wyważają otwarte już gdzie indziej drzwi, albo wpisują się w globalnie rozprzestrzaniane wzory myślenia fingujące uniwersalność, a w rzeczywistości niwelujące i redukujące wspólnoty (atakowane przez pandemię autorytaryzmów) (*Autoritarismus*, 2022)¹² i jednostki do roli pionków w bezgłowej i autodestrukcyjnej sieci algorytmów. Odnowienie odniesienia do *Humanum*, inicjowane otartymi pytaniami o Dobro i rozpisane na różnorodność perspektyw poszukiwania na nie odpowiedzi i działania w ich świetle, stanowi o wyjściu z impasu. Przeczucie Dobra, szukanie dla niego korespondencji w różnych kontekstach, odnajdywanie momentów i tendencji wspólnych, tworzenie nowych, działanie na ich rzecz, są czynieniem człowieczeństwa, a w każdym z jego aktów prześwieca światło sensu i może odwrócić tendencję ku bezwładowi i złu. Decydujący jest sposób myślenia i zachowania tzw. poszerzony, czyli zdolność myślenia i odczuwania w przyjmowaniu punktu widzenia innych: jego kształtowanie należy – w swoim konkretnym zakresie, ale i siłą idei, przekraczając go – do takich działań kulturowych jak „Biblioteka Kultury Polskiej”.

„Biblioteka” na rzecz dialogu i pokoju

Z punktu widzenia zarysowanej powyżej współczesnej sytuacji i jej wymogów na czoło zadań „Biblioteki Kultury Polskiej” – w jej ewentualnej kontynuacji – wysuwałyby się następujące:

- zmaganie się o równouprawnienie kultur, warunkujące powołanie dialogu między nimi i poszukiwanie określeń *Humanum* i prawdy, której nikt jeszcze nie posiada, krytyka przemocy symbolicznej (orientalizmu, w tym, jak to nazwałam, orientalizmu wewnątrz europejskiego, któremu do niedawna poddawana była kultura polska) (Czajka, 2017, s. 53–67), przemocy epistemicznej, autorytaryzmów kulturowych;
- intensyfikacja obecności humanistyki w życiu publicznym, jej niezbywalność w podejmowaniu decyzji dotyczących wspólnoty ludzkiej i jej współdziałanie w projektowaniu badań naukowych, otwarcie relacji i współpracy humanistyk różnych kultur w wieloperspektywnym ujmowaniu wspólnych problemów, tworzenie płaszczyzny formowania opinii publicznej i wspólnych ludzkich celów;

12 Zob. *Autoritarismus und Identitätspolitik* (2022).

- pielęgnowanie spotkań wokół określanych w dialogu i polilogu problemów (relacje z przyrodą, sprawiedliwość, przemoc) z udziałem poezji, sztuki, humanistyki i nauk, inicjowanie żywych relacji środowiskowych, przełamujących izolację narzucaną przez rynki akademickie;
- pielęgnowanie przekładu, który powinien być językiem wielokulturowej współczesności, przekładu w przypadku „Biblioteki” języków humanistyki, które nawet w Europie są zdumiewająco zróżnicowane (najprostszy przykład: humanistyka-*Geisteswissenschaften-scienze umanistiche-humanities*). Przekłady autorskie (w pierwszej edycji „Biblioteki” takich wzorcowych przekładów dostarczyła Margherita Bacigalupo) nie mogą być zastąpione przez wielce pożyteczne tłumaczenia automatyczne, moźół przekładów autorskich sprzyja rozwojowi języków, badań, relacji. Można by sobie wyobrazić wznowienie szeroko zakrojonych inicjatyw translatorskich, które w przeszłości stały u zarania nowych epok historycznych, takich jak np. działalność Domu Mądrości Bajt-al-Hika (825) w Bagdadzie, gdzie dokonywano przekładów na arabski, tworzących fundamenty wielkiego potencjału kultury arabskiej, jak przełomowy dla historii Europy przekład Lutra;
- włączanie do projektu, na tle już z lekka zarysowanego (zawsze, zgodnie z ujęciem Kłoskowskiej, otwartego) kanonu humanistyki, tekstów kultury przekazywanych przez inne niż druk media i teksty intermedialne;
- konfrontacja ze specyficznym hermetycznym światem komunikacji akademickiej i komunikacji medialnej w ogóle, rządzącej się własnymi systemowymi prawami, w których brak miejsca na autentyczne pytania, próba relacjonowania ich ze rdzennymi problemami kultury, a jednocześnie próba tworzenia nowych kanałów porozumiewania się, przygotowanie do przełomu w kierunku tworzenia się nowych rzeczywistości jako ognisk współzycia pokojowego;
- pielęgnowanie, badanie i dyskusja projektów i idei międzykulturowych zawartych w różnych kulturach, w tym idei jagiellońskich.

BIBLIOGRAFIA

- Autoritarismus und Identitätspolitik (2022). *Polylog. Zeitschrift für interkulturelles Philosophieren*, nr 48.
- Białostocki, J. (2015). *Il cavaliere polacco e altri studi di storia dell'arte e di iconologia*, red. A. Czajka, przekł. M. Bacigalupo. Milano–Udine: Mimesis. Biblioteca di Cultura Polacca 1.

- Brzozowski, S. (2016). *Cultura e vita*, red. A. Czajka, G. Cunico, przekł. L. Masi, A. Czajka, G. Cunico. Milano–Udine: Mimesis. Biblioteca di Cultura Polacca 2.
- Cunico, G. (2022). *L'umanità in comune. Cultura, libertà, solidarietà*. Brescia: Morcelliana.
- Cywiński, B. (2013). *Dzieje narodów Europy. Szańce kultur*. Kraków: Editions Spotkania.
- Czajka, A. (2017). *Grenzen, Dialogizität und Identitätsfragen*. W: M. Diaconu, B. Boteva-Richter (red.), *Grenzen im Denken Europas. Mittel- und osteuropäische Ansichten*. Wien: New Academic Press, 53–67.
- Czajka, A. (2020). Projekt przekładu międzykulturowego. Biblioteka Kultury Polskiej we Włoszech. Motywacje, podstawy kulturoznawcze, doświadczenia, perspektywy. W: A. Czajka, *Kultura jako rozmowa. Problemy porozumienia międzykulturowego i międzyreligijnego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW, 196–223.
- Czajka, A. (2022). Myślenie współczesne – myślenie międzykulturowe. W: A. Czajka (red.), *Badania myśli pozaeuropejskiej w Polsce. Tradycje – stan rzeczy – projekty*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW, 6–24.
- Czajka, A. (2023). Kilka uwag na temat tradycji, uwarunkowań i możliwości rozwoju myśli międzykulturowej w Polsce. W: D. Kielak i D. Budzanowska-Weglenda (red.), *Synthesis viginti annorum. Bielańskie studia humanistyczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW, 89–100.
- Czajka, A., Cunico, G. i Colagrossi, E. (red.) (2020). *Cento anni di filosofia e cultura polacca / Sto lat myśli i kultury polskiej*. Milano–Udine: Mimesis. Biblioteca di Cultura Polacca 5.
- Czajka, A., Dąbrowska, D. i Woźniewska-Działak, M. (red.) (2018). *Polskość w świecie. Stanisław Brzozowski*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Franciszek (2020). *Fratelli tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej*. Watykan.
- Jan Paweł II (2001). *Dialog między kulturami drogą do cywilizacji miłości i pokoju. Orędzie Ojca Świętego na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2001 roku*. Watykan. Pozyskano z: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/dzien_pokoju_01012001.html (dostęp: 09.02.2023).
- Kłoskowska, A. (2007). *Alle radici delle culture nazionali*, red. A. Czajka, przekł. M. Bacigalupo. Reggio Emilia: Diabasis.
- Kramer, E. (2021). *Intercultural Modes of Philosophy*. Leiden–Boston: Brill.
- Ossowska, M. (2017). *Norme morali*, red. A. Pirni. Milano–Udine: Mimesis. Biblioteca di Cultura Polacca 4.
- Sciolla, G.C. (2017). *Jan Białostocki: un metodo iconologico*. Genova: GUP.
- Stróżewski, W. (2017). *Intorno al bello*, red. A. Czajka, G. Cunico, przekł. M. Bacigalupo. Milano–Udine. Biblioteca di Cultura Polacca 3.

Źródła internetowe

- Biblioteka Kultury Polskiej, <https://wnh.uksw.edu.pl/node/1964> (dostęp: 20.02.2023).
<https://www.mimesisedizioni.it/catalogo/collana/467> (dostęp: 27.05.2023).
Cento anni di filosofia e di cultura polacca, <https://www.polacywewloszech.com/2020/12/23/cento-anni-di-filosofia-e-di-cultura-polacca-in-italia>.

Recenzje i nawiązania w publikacjach

- Aikema, B. (2019). Jan Białostocki. Il cavaliere polacco. *Studi Tizianeschi*, X.
- Bassan, F. (2021). Cento anni di filosofia e cultura polacca. *PL.IT – rassegna italiana di argomenti polacchi*, nr 12. Pozyskano z: <https://plitonline.it/2021/plit-12-2021-244-247-fiorella-bassan> (dostęp: 27.05.2023).
- Biblioteka Kultury Polskiej (2018). *Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny*, nr 23(1–2), 77.
- Ciccarini, M. (2017). Stanisław Brzozowski, Cultura e vita. *PL.IT – rassegna italiana di argomenti polacchi*, nr 8, 239–244. Pozyskano z: <https://plitonline.it/2017/plit-8-2017-239-244-marina-ciccarini> (dostęp: 27.05.2023).
- Colelli, A. (2016). *Il mito dell'identità: tra filosofia, antropologia e letteratura*. Online: Lulu, 24 n., <https://www.lulu.com/en/gb/shop/andrea-colelli/il-mito-dellidentita-tra-filosofia-antropologia-e-letteratura> (dostęp: 20.02.2023).
- Herlth, J. i Swiderski E. (red.) (2019). *Stanislaw Brzozowski and the Migration of Ideas, Transnational Perspectives on the Intellectual Field in Twentieth-Century Poland and Beyond*. Bielefeld: transcript, passim.
- In search of the European identity (2008). *East. Europe and Asia Strategys*, nr 19, 117.
- Kaczyński, G.J. (2008). Antonina Kłoskowska. Alle radici delle culture nazionali. *PL.IT – rassegna italiana di argomenti polacchi*, nr 2, 873–881.
- Perone, E. i Spanò, A. (2012). Être enfants d'immigrés à Naples. *Dans Migrations Société*, nr 3–4 (141–142), 197. Pozyskano z: <https://www.cairn.info/revue-migrations-societe-2012>.
- Trupia, P. (2017). Władysław Stróżewski, Intorno al bello. *Arte Scienza*, nr 8.
- Ruggiu, I. (2013). *Il giudice antropologo. Costituzione e tecniche dei conflitti multiculturali*. Milano: Franco Angeli 60 n.
- Spanò, A. (red.) (2011). *Esistere, coesistere, resistere. Progetti di vita e processi di identificazione dei giovani di origine straniera a Napoli*. Milano: Franco Angeli.
- Tarkowska, E. (2007). Antonina Kłoskowska. Alle radici delle culture nazionali. *Kultura i Społeczeństwo*, nr 3 (51), s. 23.
- Vescovelli, S. (2021/2022). A hundred years of Polish philosophy and culture: about a recently published book. Review of Cento anni di filosofia

e cultura polacca, ed. by Anna Czajka, Gerardo Cunico and Elisabetta Colagrossi (Milano, Mimesis, 2020). *Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej*, nr 66/67, 317–323.

Anna Czajka-Cunico – prof. dr hab., zajmuje się filozofią i teorią kultury, filozoficznymi podstawami kulturoznawstwa, problematyką tożsamości (polskość), różnymi aspektami międzykulturowości. Jest kierownikiem Katedry Teorii Kultury i Międzykulturowości na Wydziale Nauk Humanistycznych UKSW. Wykładowca uniwersytetów w Tybindze i Parmie. Najważniejsze prace ostatnich lat to: *Kultura jako rozmowa. Problemy porozumienia międzykulturowego i międzyreligijnego* (2020) i *Badania myśli pozaeuropejskiej w Polsce* (2022).

